

تربیت دینی کودک در گفت و گو با

خانم دکتر عصمت دانش

گفت و گو از: روح الله شاهمردیان

بیوگرافی: خانم دکتر عصمت دانش دارای مدرک دکترای روان‌شناسی از دانشگاه تربیت مدرس تهران، دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران و عضو گروه تخصصی انجمن روان‌شناسی ایران است. ده‌ها کتاب و مقالات

علمی با موضوعات تربیت، به‌ویژه مسائل خانواده، از جمله فعالیت‌ها و خدمات ایشان در عرصه علمی و فرهنگی کشور است. در ذیل به گفت و گو با ایشان با موضوع تربیت دینی کودک پرداخته شده است.

■ آیا اسلام دربارهٔ تربیت کودک سخن ویژه‌ای دارد؟ اگر دارد توضیح بفرمایید.

دکتر دانش: من می‌خواهم این سؤال شما را با این سؤال پاسخ بدهم. آیا چیزی در زندگی بشر هست که اسلام دربارهٔ آن صحبتی نکرده باشد؟
■ نه!

دکتر دانش: پس دربارهٔ کودک که تبدیل به یک انسان بالغ می‌شود، حتماً دستورات بسیار مفصلی خواهد داشت، منتها بستگی به این دارد که به این دستورات چقدر توجه و چگونه در زندگی و در شیوه‌های فرزند‌پروری-مان از آن‌ها استفاده بکنیم. بنده روان‌شناسی اسلامی نخوانده‌ام، اما کتب اسلامی زیادی مطالعه کردم؛ مثلاً خود قرآن در مورد خیلی از مسائل به‌صورت مفصل توضیح داده است؛ به‌طور مثال در احادیث مختلف به بچه می‌گوید که چگونه وارد اتاق والدین شود و یا به چه ترتیب صحبت کند. حدیثی از حضرت علی علیه السلام است که می‌فرماید: «در تنبیه بچه چند بار ابر شوید و یک‌بار ببار»، یعنی به این صورت نیست که اگر بچه یک کار اشتباهی کرد، شما او را کتک بزنید یا سرزنش و تنبیه جسمی کنید. حتی چگونه بعد از تولد، اذان و اقامه گفتن آثار تربیتی دارد. امروزه ثابت شده است، حتی جنین در شکم مادر

یاد می‌گیرد و می‌آموزد. ما در احادیث داریم حضرت فاطمه علیها السلام در هنگام بارداری قرآن تلاوت می‌فرمودند، یا بعد از تولد اذان و اقامه گفتن، نحوه شیر دادن، چطور مادر شیرده پاک باشد و با چه عشقی بچه را بغل بگیرد و چگونه به آن نگاه کند و نوازش کند از جمله مواردی است که در اسلام به‌طور مفصل آمده است. امروزه ثابت شده که هر کدام از اینها دچار خدشه شود بچه دچار مشکل می‌شود.

• آیا غرب هم به این مطالب رسیده یا فقط در آموزه‌های اسلامی آمده است؟

دکتردانش: ببینید من می‌خواهم این را بگویم شاید یک اصل کلی باشد که خداوندی که انسان را آفرید یک سری قوانین را هم برای بهزیستی آن گذاشته که این قوانین لایتغیر است. خداوند این قوانین را خلق کرده و ما انسان‌ها آن‌را کشف می‌کنیم، حالا ممکن است این انسان آمریکایی باشد یا ایرانی، شرقی باشد یا غربی. مهم این است که این قوانین هست، پس انسان‌ها کاشفند و خالق نیستند.

■ آیا کسی در زمینه تربیت اسلامی کودک کار کرده است؟

دکتردانش: از روان‌شناسان ما؟

■ بله، روان‌شناسان یا کسانی که در مورد روان‌شناسی کودک کار کرده باشند.

دکتردانش: ببینید یک نکته‌ای هست که اگر روان‌شناس اسلامی بخواهد کار کند، اولین ایرادی که از آن‌ها گرفته می‌شود - من قبلاً یادم هست در برنامه‌ای رادیویی وقتی می‌خواستیم یک آیه‌ای را در ارتباط با یک مسئله‌ای عنوان کنم بعد از برنامه به من گفتند که شما بهتر است از این آیات استفاده نکنید، چون شما روان‌شناس هستید - اسلام‌شناس که نیستید. من فکر نمی‌کنم که ما باید حد و مرز بین اینها بگذاریم یا اینها را از هم جدا کنیم.

■ شما از بعد روان‌شناسی داشتید به آن نگاه می‌کردید؟

دکتردانش: بله من از بعد روان‌شناختی به آن نگاه می‌کردم، خوب نه تنها در آنجا در جاهای دیگر هم دیده شده مثلاً در مورد طرح من - یک طرحی داشتم راجع به روش‌های درمان زوجها بود، سعی کردم با توجه به خودشناسی که پایه همه موفقیت‌های بشر است تا به تعالی و به خدای خودش برسد، در درمان استفاده کنم؛

اما من خیلی مورد سؤال قرار گرفتم که شما چطور می-توانید راجع به اسلام و خودشناسی صحبت کنید، رشته شما که روان شناسی است. در حالی که منابع اسلامی زیاد داریم هر کسی هم می تواند این منابع را مطالعه کند و بنابر فهمش مطالبی را دریافت کند، اگر با آن علم روان شناسی هم آن ها را تألیف کند، می تواند چیز خوبی از کار در بیاید.

■ یک بحث دیگر اینکه چگونه می توانیم از دانش ها و پژوهش های روز در زمینه تربیت اسلامی کودک استفاده کنیم؟

دکتر دانش: منظورتان از دانش و پژوهش روز چه جور دانشی است؟

■ تا آنجا که ما می دانیم غرب در این زمینه کار کرده، سؤال اول این بود که آیا کسی در زمینه تربیت اسلامی کودک در کشور ما یا کشورهای اسلامی دیگر کار کرده است.

دکتر دانش: ببینید ما کار می کنیم منتها اسمش اسلامی نیست، ولی ماهیتش اسلامی هست، اسلام یعنی انسان. من نظرم اینست، ممکن است که شما به من ایراد بگیرید. ولی قوانینی که خداوند گذاشته، برای کی گذاشته؟ برای انسان، حالا ممکن است که ما این را تحت اسلام بگوییم یا تحت روان شناسی غرب بگوییم وقتی که ما پی به این قانون بردیم، آن قانون انسانیت است؛ مثلاً راجع به تنبیه و یا تشویق، یک روان شناس آمریکایی به نام اسکینر، وقتی که پژوهش هایی را که انجام داده بخوانیم، می گوید: «هر رفتاری که تقویت بشود، افزایش می یابد». آیا این را در دین خودمان نداریم که بشارت می دهد به افرادی که کارهای خوب می کنند؟

■ نه! ببینید یک وقتی مطالب را داریم، ولی ساختار یافته نیست؛ یعنی تبدیل به علم نشده، آیا پژوهش هایی هست که به شکل پایان نامه، مقاله، کتاب راجع به تربیت اسلامی کودک درآمده باشد؟

دکتر دانش: من زیاد نمی دانم و نمی توانم به شما جواب قاطع بدهم، من معتقدم شما که پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام هستید، در هر حال روی گروه های مختلف متمرکز می شود؟

■ بله گروه‌های مختلف دارد، از جمله اخلاق و عرفان، حقوق و....

■ از منابع اسلامی و غربی در زمینه تربیت کودک چیزی در خاطرتان هست؟

دکتر دانش: نه الان چیزی در ذهنم نیست. من فکر می‌کنم هر چیزی که گفته شده و الان بدست آوردیم باید از حالت بنیادی در بیاوریم و کاربردی کنیم.

■ بله سعی ما هم همین است که کاربردی کنیم.

دکتر دانش: کشورهای دیگر دارند آن چیزهایی را که بدست آوردن، عمل می‌کنند - من تابستان‌ها هر بار یک مقاله‌ای دارم و به کشوری سفر می‌کنم، مثلاً تابستان گذشته نروژ رفته بودم و دو سال پیش مالزی - ببینید یکی از چیزهایی که باید به بچه آموزش داد، نظافت خودش است، آن‌ها مسلمان بودند و این آموزش را داشتند و چقدر هم مرتب بودند؛ در حالی که ما در اسلام داریم «النجافه من الایمان» اما ما چقدر خودمون رعایت می‌کنیم، مالزی بسیار تمیز بود یا مثلاً نروژ، همین باعث شادابی می‌شود. ببینید نظافت و بوی خوش خود طبیعت، بارانی که می‌آید. به خاطر همین شما به این کشورها که می‌روید، می‌بینید مردم‌شان شاد و خوشحال هستند. من پیشنهادم این است که ما با توجه به آموزه‌هایی که داریم باید روی عمل کردن به آن‌ها تمرکز کنیم.

■ چالش‌هایی که کودکان در قرن ۲۱ با آن مواجه هستند کدامند؟

دکتر دانش: چه در کشور ما چه در کشورهای دیگر چالش‌ها خیلی زیادتر شده، یعنی بچه‌های ما امروزه با یک مسائلی روبرو هستند که ده سال قبل یا ۲۰ یا ۳۰ سال قبل روبرو نبودند؛ یکی از این مسائل اینترنت و کامپیوتر است؛ به‌ویژه اینترنت. الان کمتر خانه‌ای است که کامپیوتر و امکان استفاده از اینترنت نداشته باشد.

آیا آموزش‌های لازم را در این زمینه به بچه‌ها می‌دهیم؟ به‌ویژه نوجوانان، این نیازهای لذت‌طلبی و خوش‌گذرانی. که می‌دانید یک نیاز اصلی است. در واقع خداوند انسان را برای آرامش و لذت آفریده، یعنی هدف از آفرینش شاد زیستن است، آخرش هم می‌گوید آن نفس مطمئنه‌ای که راضیه مرضیه است، یعنی تو خودت از خودت راضی هستی من هم از تو راضی هستم. یعنی الان روان‌شناسان به یک نتیجه رسیدند که

هدف از آفرینش خلقت شاد زیستن است. حالا ما اگر این اینترنت را که یکی از چالش‌ها است که می‌روند یک چیزهایی را می‌بینند که شاید بزرگ‌ترها هنوز خبر ندارند؛ سؤال‌هایی را مطرح می‌کنند که پدر و مادر و معلم‌شان هم نمی‌توانند پاسخ دهد. آیا نباید از لحاظ اسلامی آموزش داشته باشیم؟ ببینید اینکه فقط جلویش را بگیریم، جریمه کنیم، ماهواره نداشته باشیم، دیدیم طرح موفقی نبود چون انسان حریص است به آن چیزی که منع می‌شود. باید آموزش داد، ما به اندازه کافی شیوه و روش داریم و باید از مدرسه شروع کرد.

■ به نظر شما آیا این آموزش‌ها در منابع لحاظ شده است؟

دکتر دانش: بله من فکر می‌کنم خیلی جدی گرفته نمی‌شود، فقط اینکه حسابت را درست بنویس و دیکته‌ات حتماً باید بیست شود؛ ولی مسائلی دینی! من موردهایی دارم که مثلاً وقتی می‌گویی درس‌هایی را که دوست داری نام ببر، آن‌ها می‌شمرند؛ ولی وقتی می‌گویی از چی خوشتر نمی‌آید، اولین چیز، درس دینی است. نباید این‌طور باشد شما فکر نمی‌کنید اشکال از معلم باشد؟ ممکن است از معلم باشد یا از کتاب. اینها را باید بررسی کرد. آیا حفظ کردن آیه کمک می‌کند به عمل کردنش، اگر کمک می‌کند ما بچه‌ها را مجبور کنیم. شاید امنوا و عملوا الصالحات باشد، یعنی اگر فقط آن‌را حفظ کند و عمل صالح نداشته باشد، خداوند آن‌را قبول ندارد و آن عمل صالح مهم‌تر است. نمی‌گوییم حفظ نکنند، می‌گوییم با علاقه و عشق حفظ کند و وقتی اجرا کرد پاداش بهش داده شود.

■ آیا روشی داریم که چگونه حفظ شود، آیا این سیکل روش دارد؟

دکتر دانش: بله مثلاً من با زبان خودمان - فارسی - با شما حرف می‌زنم، شما چقدر راحتید و دچار استرس نمی‌شوید، من هم همین‌طور، حالا اگر من بیایم با یک زبان دیگر با شما صحبت کنیم، بعد معنی‌اش را هم نگویم، شما درست دارید آن‌را حفظ کنید، اما این یادگیری طوطی‌وار می‌شود.

■ به نظر شما آیا مادران و همسران طلاب، پیش‌رو برای تربیت کودک شرایط خاصی باید داشته باشند، از لحاظ تحصیلی عرض می‌کنم یا نه لزومی ندارد؟

دکتر دانش: نه، من فکر نمی‌کنم، اگر انگیزه داشته باشند، یعنی انگیزه‌هایی ما در آن‌ها ایجاد کنیم که بیایند این آموزش‌ها را ببینند، مرحله به مرحله و گام به گام و این‌ها را در زندگی به کار بگیرند.

■ پس لزومی ندارد تحصیلات خاصی داشته باشند؟

دکتر دانش: نه، بعد نتیجه‌اش را جاهایی که گیر کردند و به مانع برخورد کردند و چیزی به ذهن‌شان نرسید، آن‌ها را باید به بحث و تبادل نظر گذاشت.

■ آن وقت بحث کارشناس و اساتید این دوره‌ها هست که خانم باشد بهتر است یا آقا یا ترکیب؟ اینها سؤالی است که در کارورزی مطرح است.

دکتر دانش: ببینید بهتر است ما این حساسیت را که حتماً خانم باشد یا آقا را نداشته باشیم، مهم اینست که چقدر این فرد تخصص دارد، چقدر علاقه دارد و چقدر متعهد است که این آموزش‌ها را بدهد. البته من نمی‌خواهم به جای همسران طلاب تصمیم بگیرم، می‌توانیم کلاس‌های مختلف، داشته باشیم با اساتید مختلف چون اگر خودتان را محدود کنید به خانم‌ها یا آقایان ممکن است از یک سری موهبت‌ها یعنی از علم این اساتید متخصص خودمان را محروم کنیم. بحث انتخاب برای وقتی است که اساتید زیادی داشته باشیم، اساتیدی که علاقه‌مند و متخصص هستند. از خانم و آقا، در حالی که ما الان اصلاً نمی‌دانیم و باید بررسی شود چه کسانی می‌خواهند این تدریس را داشته باشند.

■ بهتر است کودکان در چه رده سنی آموزش داشته باشند؟ چون نظرات، مختلف است؛ بعضی گفتند هفت سال اول باشد و بعضی گفتند هفت سال دوم.

دکتر دانش: منظورتان آموزشی که دیگران غیر از پدر و مادر روی کودک داشته باشند است؟

■ بله.

دکتر دانش: ببینید سن بچه دو سالش که تمام می‌شود و وارد سومین سال زندگی‌اش می‌شود ثابت شده که سن تشخیص طلبی است و سن اجتماعی اوست؛ لذا الان مشخص شده بهترین سن برای مهد کودک رفتن آغاز سومین سال زندگی است.

پس اگر ما می‌خواهیم پایه‌های خوب و سالمی را بگذاریم و به شکل درست برگزار کنیم از همین سن باید آغاز کنیم.

من فکر می‌کنم این پژوهشکده شما باید همه ابعاد جامعه را در نظر بگیرد، یعنی اینکه آموزش از کجا شروع شود، اول خانه و بعد از خانه مهد کودک و بعد مدرسه و همین‌طور بیاید تا بالا تا سطح دانشگاه. فکر نکنید وقتی رسید به دانشگاه، دیگر تمام شده، خوب آن دو سال اول که بر عهده مادر است، خیلی مهم است. ببینید من راجع به اشتغال زنان یک پژوهش داشتم که چقدر خوب است و چقدر بد، چه حسن‌هایی و چه ضررهایی دارد. الان بیشترین مسئله اشتغال زنان، در تربیت بچه‌هایشان است، چون خانم‌های شاغل بعد از بارداری به جای اینکه بچه را شیر بدهند و تربیتش کنند، مجبورند سرکار بروند. باز تحقیقات من نشان می‌دهد که در کشورهایی مثل انگلستان دو سال به خانم شاغل مرخصی می‌دهند با ۱/۵ برابر حقوق، چرا؟ چون تحقیقات نشان نشان می‌دهد که مادر با عشق بچه‌اش را تربیت می‌کند، ولی یک پرستار را باید پول بهش بدهی و معلوم نیست که چه می‌کند. لذا بزهکاری‌ها و معضلاتی برای بچه‌هایی که مادرشان شاغل است، این قدر زیاد است که اگر هزینه یک و نیم برابر به مادرشان بدهند، باز هم به نفع‌شان است. ببینید چه تحقیقاتی انجام شده است؟

■ به عبارتی با این کار دولت از نظر هزینه‌ای نیز، کار به صرفه‌ای کرده است.

دکتر دانش: شما مثلاً یک فرد را در نظر بگیرید وقتی دچار مشکل روانی بشود، دچار مشکلات روان‌شناختی بشود، درس نمی‌تواند بخواند، سر بار جامعه است یا بزهکار می‌شود و به جامعه آسیب می‌زند، پس بهتر است از پایه شروع کنیم. آموزش ما برای تربیت بچه‌ها حتی قبل از ازدواج باید شروع شود. آیا ما برای دختران و پسرانی که ازدواج می‌کنند و روابط زناشویی دارند آموزش‌های لازم را داریم؟ لذا ما باید این آموزش‌ها و مهارت‌ها را به‌ویژه در دوران راهنمایی به بچه‌ها یاد بدهیم.

■ اخیراً هم یکی از معضلاتی که باعث طلاق می‌شود، همین عدم آگاهی نسبت به مسائل زناشویی است.

دکتر دانش: اصلاً یکی از موردهای من گفت: وقتی که نشستیم و روابط زن و شوهری

که اختلاف داشتند را بررسی کردیم، گفتند احترام پایه اول زندگی زناشویی است و اگر این برود مهم‌ترین پایه زندگی زناشویی از بین رفته، بعد چند تا آموزه دیگر داشتیم. گفت واقعاً چرا من قبل از اینکه ازدواج کنم اینها را نمی‌دانستم. چرا باید به مشکل برخورد کنم و بعد برای درمان بیایم.

■ ما هم روی نقطه حساس، یعنی کودک دست گذاشته‌ایم. آیا دختر یا پسر بودن برای راحت برگزار شدن این دوره تأثیر دارد؟ یعنی جنسیت تأثیر دارد یا نه؟
دکتر دانش: در چه سنی؟

■ در کودکی.

دانش: ببینید جامعه شکل طبیعی دارد کلاس هم باید شکل طبیعی-اش را داشته باشد، یعنی ببینید وقتی ما فردی را محروم می‌کنیم که چگونه با جنس مخالف برخورد کند و چقدر پرده‌های عفت و حرمت را نگه دارد، توی ذهنش ممکن باشد، ولی در عمل یاد نگرفته باشد. بهتر نیست که ما از اول یاد بدهیم؟ توی کلاس‌هایی که به‌ویژه ما می‌خواهیم آموزش بدهیم بچه‌ها یاد بگیرند، چطوری با هم برخورد کنند. لذا من تفکیک را لازم نمی‌دانم، البته این نظر من است. باید عمل کرد و نتیجه گرفت.

■ به نظر شما چه موانعی برای برگزاری این گونه دوره‌ها ممکن است باشد چیست؟ دانش: ببینید دو تا چیز است که ما برای برگزاری دوره می‌خواهیم و اگر نباشد مانع هستند یکی آن‌ها امکانات است، از فضا بگیرید، مثل فضای فیزیکی و تجهیزاتی که لازم است و باید به روز باشد و... دیگر با کلمه صحبت کردن کافی نیست می‌توانیم از چیزهای تصویری و نمایش فیلم و سایر ابزارها برای تدریس استفاده کنیم. مرحله دیگر توانایی است، یعنی نیروهای متخصص شما چقدر توانایی دارند، چقدر تخصص و علاقه دارند که این آموزش‌ها را اجرا کنند.

■ آیا ما برای کارورزی تربیت اسلامی کودک در کشور تجهیزات به روز داریم؟

دکتر دانش: الان من دانشگاه خودمان را مثال می‌زنم، نه نداریم. من در دانشگاه‌های دیگر هم تدریس می‌کنم. الان دانشگاه ما - در این مدتی که من اینجا هستم و

مسئولیت دارم - سعی کردم از تجهیزات روز، تلویزیون های مدار بسته و دوربین داشته باشیم تا بتوانیم دوباره مسائل را بررسی کنیم، ولی کمتر دانشگاهی است که از این امکانات استفاده می کند.

■ آیا مدرک دادن برای پایان این دوره کاروزی به همسران طلاب خوب است یا نه؟
دکتر دانش: من فکر می کنم خوب است و می تواند ایجاد انگیزه بکند و می تواند این مدرک را به عنوان پایه یک کاری قرار بدهیم به عنوان سطح اول که می تواند وارد سطح دوم بشود یا سطح دومی که می تواند وارد سطح سوم بشود. ولی این مدرک نباید همین طوری به همه داده شود. می دانید چرا؟ چون ببینیم آیا این سطح را بدست آورده آیا از آزمون شفاهی، عملی و کاربردی برمی آید؟ بچه و خانواده اش را ببینیم و ببینیم چه کار کرده و چقدر توانسته مسائلیش را حل کند. من یک بار آموزش خانواده در مدرسه شاهد کرج داشتم. از والدین، بیشتر مادرها می آمدند و پدرها کمتر، این هم باید یک فکری بشود که چرا آقایان نمی آیند، چرا این انگیزه را ندارند؟ موسسه شما باید این آگاهی را بدهد که نقش پدر هم به اندازه مادر در تربیت بچه مهم است، چون اگر قرار بود یک نفر بچه را تربیت کند خوب خداوند آن یکی دیگر را نمی گذاشت و همین یک نفر کافی بود.

■ نکته خوبی فرمودید.

دکتر دانش: خوب سؤال شما چی بود؟

■ بحث مدرک دادن بود، چون بعضی ها گفته اند مدرک گرایی یکی از آسیب های این دوره است.

دکتر دانش: بله مدرک گرایی نباشد، ولی وقتی که این مسئله اش را عنوان می کند - من آن آموزش را که داشتم آن ها می آمدند و مشکلات شان را می گفتند و اصلا مسئله مدرک نبود - ولی من می گویم اگر می خواهیم به اینها مدرک بدهیم به آن هایی که واقعا کار کردند بدهیم که چگونه این مسئله را پیش بردند، یا حداقل به صورت شفاهی این مسئله را یاد گرفتند و منتقل کردند، ولی باز بستگی دارد به برنامه هایی که شما در نظر گرفته اید.

■ به نظر شما طول این دوره چقدر باشد؟

دکتر دانش: طول این دوره‌ها برای هر خانواده بستگی به هوش و سن و سال آن‌ها دارد. یک وقت یک سری افراد تحصیل کرده، لیسانس و فوق لیسانس هستند که شما می‌خواهید به آن‌ها درس دهید و گاهی هم سطح تحصیلی آن‌ها پایین است، لذا همه جور آدمی هم هست، چون در آموزش خانواده من همه جور آدمی بودند، لذا طول این دوره را طبقه بندی کنید.

■ ولی شما گفتید تحصیلات عالی لزومی ندارد.

دکتر دانش: نه، شما گفتید جنس که راجع به بچه‌ها می‌پرسیدید. اولاً تعداد افرادی که می‌خواهید آموزش بدهید، در برنامه‌تان مشخص شود. اگر تعداد زیاد است با سنین و تحصیلات مختلف بهتر است که طبقه بندی کنید تا باعث حوصله سر رفتن بعضی‌ها نشود یا آنقدر تند نروید که اصلاً متوجه نشوند که چی می‌گویید. حالا توی اون مدرسه افرادی شرکت می‌کردند و من می‌دیدم که افرادی که سن بالا و تحصیلات کمتری دارند، انگیزه‌شان سریع افت می‌کرد.

■ یک سؤال دیگر اینکه سرفصل‌های این دوره کارورزی تربیت اسلامی کودک چه چیزهایی باید باشد؟

دکتر دانش: من فکر می‌کنم برای مهم‌ترین سرفصل‌ها بیاییم طبیعت و ماهیت، خواسته‌ها و نیازهای بچه را در هر سنی در نظر بگیریم، مثلاً دو سال اول را و بعد بیاییم سرفصل‌های بعدی را بنویسیم تا بالا. یعنی بر اساس نیازهای کودک، ببینید اگر این نیازهای عاطفی، ذهنی و اجتماعی در نظر گرفته نشود، چیز ناقصی ارائه می‌شود.

■ یعنی ما در سرفصل‌های مان بحث نیازها را مطرح کنیم، بعدش برای طرح تربیت کاربردی چطور یعنی سرفصل‌های بعدی چی باشند؟

دکتر دانش: ببینید شناخت موجودی به نام کودک، از لحاظ عاطفی، اخلاقی و اجتماعی چه نیازی دارد؟ وقتی این کودک شناخته شد - روان‌شناسی رشد - می‌تواند برای تعیین سرفصل‌های بعد به ما بسیار کمک کند بعد، ببینیم این کودک از دیدگاه

اسلام چگونه دیده می‌شود؟ از دیدگاه یک روان‌شناس غربی مثل فروید چطور؟ چون قرار است به آن‌ها آموزش کامل داده شود تا اگر با فردی با دیدگاه مخالف روبه‌رو شد در نماند و بداند چه کار باید بکند.

■ آیا صرف مهارت آموزی و آموزش و دانش افزایی مادران کافی است، اگر نه پس چه می‌خواهند؟

دکتر دانش: نه کافی نیست. تکرار و تمرین مادران خیلی مهم است. آن‌ها در زندگی باید اینها را به کار گیرند.

■ آیا فقط مادرانی که بچه دارند را تحت تعلیم قرار دهیم، یعنی مادرانی که بالفعل هستند؟

دکتر دانش: نه! ما اگر بخواهیم پیش‌گیری کنیم، مادرانی که بچه ندارند، نمونه هدف ما هستند. علاج واقعه را قبل از وقوع انجام می‌دهیم.

آن‌هایی بچه دارند کار ما را سخت‌تر می‌کنند. چون یک سری الگوهای عادت‌ی به کار می‌برند که باید بگوییم آن‌ها را فراموش کنند؛ لذا باید دو کار انجام دهیم، عادت‌های قبل را فراموش و عادت‌های جدید را ایجاد کنیم؛ ولی مادرانی که بچه ندارند، هنوز ذهن‌شان پاک است.

■ علاوه بر آموزش تمرین بدهیم؟ یعنی بروند مادران تمرین بدهند؟ بعد ما چگونه این کاربرد عملی را در بچه ببینیم؟

دکتر دانش: بله هم در بچه ببینید و هم در خود فرد. مثلاً امروز پدری داشتیم که به محض اینکه عصبانی شد؟ بچه نوجوانش را سرزنش می‌کرد و کتک می‌زد. و توی سرش می‌زد. حالا ما بهش می‌گوییم توی سر زدن بچه توی این سال‌ها به شما کمکی کرد؟ می‌گوید نه می‌گوییم: خوب. پس باید آموزشش بدهیم، خودش را جای بچه می‌گذاریم که درک کند وقتی تحقیر می‌شود و کتک می‌خورد چه احساسی به آن بچه دست می‌دهد. روش مناسب را آموزش می‌دهیم، دفعه بعد که آمد به او می‌گوییم در این هفته عصبانی شدی؟ بعد او توضیح می‌دهد، شما خودتان از روحیه بچه هم متوجه می‌شوی، آن دفعه که سرش پایین بود. غمگین بود، ولی الآن طی

دو سه هفته آینده که مادر و پدرش کتکش نمی‌زند، مسئولیت را خودش بر عهده می‌گیرد. هم بچه سر حال تر شده و هم پدر، اگر ما اینها را چک نکنیم که متوجه نمی‌شویم در خانه چه کار می‌کنند. از طرفی ما باید یادمان هم باشد بسیاری از پدرها و مادرها که عصبی هستند در خانه در حد یک عصبانی زودگذر نیست و گاهی تبدیل به بیماری شده است. یعنی خود پدر و مادر باید تحت درمان قرار بگیرند تا بتوانند خودشان کنترل کنند. مثلاً می‌گویند من می‌دونم ولی دست خودم نیست - دست خودم نیست - یعنی منتهای بیماری، یعنی من کنترل خودم را ندارم. بعدش هم می‌گوید من می‌نشینم گریه می‌کنم، پشیمون می‌شوم و بعد دوباره کتک می‌زند و همون غصه‌ها و پشیمانی و ... پس ما باید این فرد را درمان کنیم و به او یاد بدهیم که روشی که به کار می‌برد هم به خودش ضرر می‌زند و هم به بچه‌اش.

■ به نظر شما اولویت‌های پژوهشی که در تربیت اسلامی بخواهیم داشته باشیم، چیست؟

دکتر دانش: اولویت‌های شما کدام است که من انتخاب کنم؟
■ همان تربیت اسلامی کودک.

دکتر دانش: آموزش، اولویت اول را دارد، البته شما قبل از آموزش باید آسیب‌شناسی کنیم و ببینیم مشکلات ما چیه؟ یعنی بدونیم که چه خانواده‌هایی هستند که نیاز به آموزش دارند، لذا برنامه‌ریزی مشکلات ما در چه حد است.

■ یعنی مشکل‌شناسی و آسیب‌شناسی کنیم؟
دکتر دانش: آموزش می‌دهیم به معنای پیش‌گیری و بعد درمان می‌کنیم به معنای پیش‌گیری ثانویه.

■ این آسیب‌شناسی در صورتی معنا دارد که خانواده داشته باشیم و مادران بالفعل داشته باشیم. ولی در مورد آن‌هایی که فرزند ندارند، خانواده را آسیب‌شناسی کنیم یا کودک را؟

دکتر دانش: هر دو.

■ هر دو در تربیت کودک تأثیر دارد؟

دکتر دانش: هر کسی که در کانون خانواده هست. لذا ما نیاز داریم ببینیم که چقدر مشکل داریم و چقدر سالمند؟ پس آسیب-شناسی و مشکل شناسی باید اول از همه قرار بگیرند. برای سالم‌ها پیش‌گیری سطح اول را انجام می‌دهیم و برای افرادی که دچارش هستند، پیش‌گیری سطح دوم، درمان و آموزش داریم در واقع درمان آموزشی.

■ این پیش‌گیری سطح دو که فرمودید چه جور درمانی هست؟ باز هم آموزشی؟
دکتر دانش: آموزشی است، ولی آموزش خاص، آن مشکلاتی است که آن افراد دچارش شدند.

■ پس سطح یک عمومی است.

دکتر دانش: بله، جامعه آماری تان می‌تواند ۱۰۰ الی ۳۰۰ نفر باشد؛ ولی در سطح دو بیشتر از ۱۰ الی ۱۵ نفر نمی‌توان برگزار کرد با توجه به مشکلات‌شان، زیرا درمان کار پرهزینه و سخت‌تر است.

■ آیا این کارورزی‌ها و آموزش‌های ما ماهیت اسلامی دارد و خودمون کار نکردیم یا اینکه غربی است و باید تطبیق کنیم؟

دکتر دانش: این علم، اصلاً علم الهی است که ما انسان‌ها کشفش می‌کنیم و خلق نمی‌کنیم «و اوتیوا من العلم الا قليلا» لذا من تمایزی بین علم اسلامی و علم غربی نمی‌بینم، ما نباید مسائل فرهنگی را با علم قاطی کنیم. مسائل دقیق علمی را هر جا که آزمایش کنید به همان نتیجه می‌رسید. مثلاً ما برای حجاب ارزش قائل هستیم ولی ممکنه یک کشور دیگر نداشته باشد، ما باید اینها را از هم مجزا کنیم. لذا من ماهیت انسانی را در هر کجای دنیا که اعمال شود، اسلامی می‌دانم.

■ به نظر شما اصول تحقیق در این زمینه چیست؟

دکتر دانش: یعنی به نظر شما طرح‌های تحقیقی و پروپوزال در این زمینه با تحقیقات دیگر فرق می‌کند؟

■ من نظر شما را می‌خواهم بدانم؟

دکتر دانش: باز هم از مسئله شروع می‌شود، مجهول شما چیست که پاسخی برایش

نیست؟ بعد فرضیه دارید و بعد متدلوژی، بعد ابزارها و مانند سایر مسائل باید این فرآیندها طی شود و یک تحقیق قابل ارائه و قابل بحث و بررسی باشد

■ آیا کارورزی این چنین دوره‌هایی را ضروری می‌بینید؟

دکتر دانش: بله خیلی ضروری است.

■ آیا کار شده؟

دکتر دانش: بله کار شده، ولی به صورت جسته گریخته، مثلاً یک طرح‌هایی دادند که اجرا شده ولی نصفه کاره رها شده و پیگیری نشده. - راستی یک مسئله همین است که این طرح‌ها حتماً در قانون گذاری و در سیاست گذاری مورد استفاده قرار بگیرد.

■ اتفاقاً عنوان این مجموعه پژوهش‌سکده علمی - کاربردی است و بحث کاربردی موضوع گفت و گو است و روی کاربردی بودن حساسیت فوق العاده‌ای وجود دارد.

دکتر دانش: شما اصلاً می‌توانید یک خط مشی به کل جامعه بدهید، شما این تحقیقات را روی بخش خاصی اجرا کردید (همسران طلاب پیشرو).

■ فعلاً، شروعش را این‌گونه آغاز کردیم.

دکتر دانش: ان شاءالله

■ از اینکه وقت شریف‌تان را در اختیار ما قرار دادید، نهایت تشکر را دارم.

